
LA VARIACIÓ DE LES CLIVELLADES EN CATALÀ: UNA PERSPECTIVA ROMÀNICA

NOÈLIA SÁNCHEZ CANDELA
noelia.sc.cat@gmail.com
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: Les construccions clivellades són recursos de focalització explícita o implícita presents en nombroses llengües naturals, entre les quals hi ha el conjunt de les varietats lingüístiques romàniques. En català comptem amb poques dades dialectals del fenomen. La presència i l'ús dels diferents tipus de clivellades arreu del domini lingüístic és desigual: i. en valencià només són naturals les clivellades amb relatiu («És quan dormo quan hi veig clar») i es consideren estranyes les formes amb *que* («És quan dormo que hi veig clar»); ii. en balear les clivellades interrogatives tenen una ocurrència major i en un nombre de contextos més ampli que en la resta de dialectes. L'objectiu d'aquest article és establir els límits de la variació dialectal de les clivellades en català, tant pel que fa a la forma com pel que fa a l'ús. Partint d'una perspectiva romànica, volem esbrinar quines particularitats presenten les varietats del català en comparació a la resta de llengües i varietats romàniques i mirar d'establir-hi ponts.

Paraules clau: Clivellades, focalització, variació sintàctica.

CLEFTS IN CATALAN: A ROMANCE PERSPECTIVE

Abstract: Cleft sentences are explicit and implicit focalization strategies existing in a large number of natural languages, including Romance varieties. Still, in Catalan, we have few dialectal data about clefts. Catalan dialects diverge in the presence and use of different cleft types: i. On the one hand, Valencian variety only allows relative clefts (with relative pronouns). 'That'-clefts type are considered unnatural and, even, ungrammatical in certain cases. ii. On the other hand, Balear interrogative clefts occur more often and in more contexts than other Catalan varieties. The purpose of this paper is to establish and describe the limits of dialectal variation in Catalan cleft sentences, taking into consideration both the form and the function. On the basis of a Romance perspective, we aim to find the particularities of Catalan dialects, in comparison with other Romance varieties, and identify similarities.

Key words: Clefts, focalization, syntactic variation.

Jo no corro fires amb mules
 per carregar de certituds:
 si un dia en tinc, hauré perdut
 llibertat de renunciar-hi
 i és a ser lliure que em vull hàbil

Gabriel Ferrater - Fragment del "Poema Inacabat", *Teoria dels Cossos* (1966)

1. INTRODUCCIÓ

Les clivellades són un dels principals mecanismes de focalització¹ discursiva de les llengües naturals. Aquest recurs sintàctic apareix en nombroses llengües del món, tipològicament més o menys properes, sempre però, amb propietats formals i funcionals que, en gran mesura, coincideixen. Si bé és cert que el rendiment d'aquestes estructures és desigual en les diferents llengües. En general, les clivellades (1) conviuen amb altres recursos de focalització més econòmics i productius com l'ús d'una entonació marcada (o focalització *in situ*) (2), les partícules focals en forma de mots o morfemes lligats (*pla, rai, sí que...*) (3), o l'alteració de l'ordre bàsic dels constituents oracionals (la rematització)² (4):³

- (1)a. És A SER LLIURE que em vull hàbil
- b. És A SER LLIURE al que em vull hàbil
- c. Al que em vull hàbil és A SER LLIURE
- d. A SER LLIURE és al que em vull hàbil
- (2) Em vull hàbil A SER LLIURE
- (3)a. A ser lliure pla, em vull hàbil
- b. A ser lliure sí que em vull hàbil
- (4) A SER LLIURE, em vull hàbil

Com podem deduir a partir dels exemples de clivellades (1), aquestes estructures són formades per tres constituents principals: un Verb Copulatiu + un Component «clivellat» (focalitzat) + un Component Oracional, que bé pot anar introduït per un element relatiu (1b, 1c, 1d) o per *que* (1a). Mentre que l'element *que* és invariable i independent de la funció sintàctica de l'element clivellat (5a), el relatiu presentarà diferents formes depenent de la funció sintàctica de l'element clivellat –*qui, el que/la que, quan, on, com...*– (5b-d). A més, com

¹ La focalització, en termes generals, és el recurs que fan servir els parlants per a seleccionar un element del discurs al qual volen donar rellevància informativa i assenyalar-lo mitjançant una prominència prosòdica més intensa, o fent servir estratègies morfosintàctiques com l'alteració de l'ordre neutre dels constituents o l'ús de partícules focals en forma de mots o morfemes lligats.

² La rematització (també coneguda com a focalització) és el recurs sintàctic que suposa l'alteració de l'ordre bàsic dels constituents oracionals, consistent en el moviment de l'element focalitzat a la perifèria esquerra de l'oració; alhora que implica l'ús d'una entonació marcada. Faig servir el terme *rematització* (i no el de focalització) per a designar aquest recurs sintàctic i prosòdic d'èmfasi focal perquè el terme focalització l'use en un sentit més general per a definir tots els recursos descrits a (1)-(4).

³ Per a més informació sobre estratègies de focalització en diferents llengües, vegeu Lambrecht (2001).

podem observar, a banda de la dicotomia relatiu/que, l'altra diferència principal entre els diferents subtipus és l'ordenació que en presenten els constituents (v. 1b-d).

- (5)a. És a Ítaca *que* anem / És amb tu *que* vull anar-hi
 b. És a Ítaca *on* anem / És amb tu *amb qui* vull anar-hi
 c. *On* anem és a Ítaca / *Amb qui* vull anar-hi és amb tu
 d. A Ítaca és *on* anem / Amb tu és *amb qui* vull anar-hi

Sovint, les clivellades són definides com a recursos de focalització contrastiva, especialment en les llengües romàniques. Des d'un punt de vista pragmàtic, però, la funció clivellada és emfasitzar (o posar de relleu), tant a nivell sintàctic com a nivell de l'entonació, un element particular de l'oració bé en *termes informatius* o bé en *termes de contrast* amb un altre *element o subgrup conceptual explícit o implícit*.⁴ Aquesta caracterització és especialment important si atenem al fet que les clivellades no sempre es fan servir en contextos clarament contrastius i fins i tot poden fer-se servir com a recursos d'organització del discurs. El mateix Solà (2008: 2548) a la *Gramàtica del Català Contemporani*, adverteix que una clivellada també «pot usar-se sense voluntat focalitzadora» i ho constata amb un exemple que ha sentit a la ràdio on «ni el context ni la prosòdia del locutor no semblen avalar que hi hagi focalització». Realment no és que no hi haja una focalització sinó que, com hem dit, i com apunta el mateix Solà (2008: 2548) el subgrup conceptual del qual s'extrau o al qual s'oposa l'element focalitzat és implícit.

En una clivellada canònica en termes d'estructura informativa (clarament contrastiva) l'element focalitzat introdueix un referent nou que s'oposa a un altre element o subgrup conceptual explícit en el discurs, mentre que l'oració de relatiu-*que* codifica informació ja compartida pels interlocutors (6):

- (6) –Arriben hui.
 –No. És demà [que/ quan] arriben (i no hui).

Les clivellades però, no sempre responen a aquesta estructura informativa. Ja hem vist que hi ha clivellades en què l'element o el subgrup conceptual del qual s'extrau o al qual s'oposa l'element clivellat pot ser implícit. I així l'oració de relatiu-*que* pot introduir informació no compartida pels interlocutors (7):

- (7) –Per què últimament parla tant de Venècia?
 –Perquè és allà on anirà a viure.

El primer treball que va descriure l'estructura informativa d'aquestes clivellades que no són prototípicament contrastives va ser Prince (1978), qui les anomenà *informative presupposition clefts*. Segons l'autora, en aquests tipus de clivellades com que la informació expressada per l'oració de relatiu-*que* és nova, podrien aparèixer a l'inici del discurs, com han descrit posteriors com per exemple Bosque & Gutiérrez-Rexach (2009: 704-705) per al castellà:

⁴ Definisc com a emfatitzat un element que siga posat particularment en evidència en l'àmbit d'una oració, per tal de cridar l'atenció de l'interlocutor.

(8) [El professor, a l'inici d'una classe] Fue a finales del siglo XVIII cuando tuvo lugar en Francia la revolución que tantas consecuencias tendría para la creación de la Europa moderna.

De fet, hi ha clivellades en què la posició de focus és ocupada per un element anafòric que fa referència a alguna part anterior del discurs (*és així com, és allà que*, etc.) i la informació expressada en l'oració de relatiu-*que* és, efectivament, nova.

2. LES CLIVELLADES EN LES GRAMÀTIQUES ROMÀNIQUES

Les clivellades han estat objecte d'interès de la lingüística en les últimes dècades, des de perspectives molt diverses. En català, s'han ocupat de la descripció i classificació de les clivellades: Bonet i Solà (1986), Cuenca (1991), Wheeler et al. (1999), entre d'altres, i dins la *Gramàtica del Català Contemporani* (2008), Solà, Vallduví o Bonet, adoptant, majoritàriament, la denominació anglosaxona proposada per Jespersen (1927) (*cleft i pseudo-cleft*) aplicada al català (clivellades i pseudoclivellades).⁵

Solà (2008: 2546-2548), a la GCC, en la secció on parla de les clivellades i les pseudoclivellades inclou un apartat final que titula «Genuïtat de la construcció». I precisament aquest apartat és el que inspira, en certa mesura, aquest treball. Solà comença l'apartat dient que «Fabra potser només es va referir a aquesta mena de construccions dins la *Gramàtica francesa* (1919:144-145)». I després afegeix que «Aquest tractament del fenomen [el de Fabra], si s'interpreta precipitadament, potser explica que s'escampés l'opinió que en català la construcció era un gal·licisme, com encara afirmen Ruaix (1985: 94; 1994: 124; 1995: 114-117; 1998: 130) i Lacreu (1990: 150 / 1992: 163) i repeteix (i aplica) més d'un corrector». El lingüista sentència la qüestió afirmant que «aquesta opinió avui és insostenible, a la vista de l'allau de bibliografia existent, i la meua intuïció tampoc no l'accepta».

No tots els tipus de clivellades però presenten controvèrsia; de fet, aquelles formades per una oració de relatiu (1b-d) estan plenament acceptades pels gramàtics, i les úniques que han estat o són encara rebutjades són les que presenten un component oracional introduït per un *que* invariable (1a).

Efectivament, Lacreu i Ruaix les consideren, respectivament, «afectades» l'un; i «estranyes» i «recarregades» l'altre. Lacreu (1990: 176) les anomena construccions emfàtiques i afirma que es fan servir sovint en «registres literaris [...] per a emfatitzar un determinat element del discurs [...] Amb tot i això, en l'ús espontani, aquestes construccions resulten *afectades*. Per això, almenys en els nivells més neutres de l'estàndard oral, *semblen preferibles altres solucions*». Josep Ruaix (1994: 124; 1995: 114-117) manté que l'estructura de les clivellades «és típica (no exclusiva) del francès, i que en altres llengües romàniques (català, castellà, italià...) *preferim altres solucions*» car són construccions que «ens sonen, en general, *estranyes* (pel que fa a la genuïtat) i *recarregades* (pel que fa a l'estil)».

⁵ En aquest treball hem optat per simplificar la terminologia i denominar «clivellades» al conjunt de les estructures exemplificades a (1).

Aquesta opinió és compartida per alguns gramàtics romànics. Encara actualment, molts gramàtics i lingüistes espanyols parlen de «*que* galicado» i condemnen l'ús de les clivellades amb *que*, inexistents en espanyol peninsular, però fortament esteses en les diferents varietats americanes. Bello (1847: §812) titllà les clivellades de «construcciones anómalas» i de «crudos galicismos con que se saborean algunos escritores suramericanos» i encara la *Nueva gramática normativa de la lengua española* (2009: 2963-3034) les anomena «copulativas de *que* galicado».

En italià gramàtics de caire purista (segles XVIII-XIX) com Antonio Cesari i Filippo Ugolini, condemnaren l'ús de les clivellades i les consideraren també com una influència francesa. A finals del segle XIX, però, gramàtics com Raffaello Fornaciari i Giovanni Moise basant-se en la recerca en textos de la tradició literària italiana (com Dante i Petrarca), començaren a desestigmatitzar l'ús de les clivellades, considerant-les genuïnes, només però quan l'element focalitzat era el subjecte o adverbis i expressions de temps i de lloc.⁶

El cert és que la presència de clivellades amb *que* es dona en les diferents llengües romàniques ja des del segle XIII. Cal preguntar-se, per tant, què motivà aquesta opinió de gal·licisme en les diferents llengües romàniques, opinió que encara perviu en molts gramàtics. D'una banda, les gramàtiques franceses són les primeres a descriure el fenomen (*Grammaire générale et raisonnée* de Port Royal d'Arnaud i Lancelot) i també són les primeres a anomenar-lo *gallicisme*, basant-se, sobretot, en les interrogatives clivellades franceses. D'altra banda, el francès fa servir les clivellades amb major freqüència que la resta de llengües romàniques. Això s'explica per les reduïdes possibilitats que presenta a l'hora de marcar la funció de focus en l'estructura oracional, degut a la sintaxi rígida i als condicionaments que imposa a l'hora de desplaçar l'accent oracional.

També hi ha gramàtics però que han defensat la genuïtat de l'estructura clivellada amb *que*. Sembla que el primer gramàtic català que parlà d'aquestes construccions fou el menorquí Antoni Febrer i Cardona (1761-1841), que les anomenà un «Idiotisme ô una Construcció pròpia â la nôstra llèngua»; al contrari de l'opinió més escampada, no li agradaven les formes amb relatiu, que considerava repetitives. Per tant, segons ell, tindríem «És a vós *que* / ⁺*a qui* jo vull parlar», «És en la meva ànima *que* / ⁺*on* havia d'encendre's una flama» (Ginebra 1996:148-149).

3. LA VARIACIÓ DE LES CLIVEL·LADES EN CATALÀ: UNA PERSPECTIVA ROMÀNICA

Certament, l'explicació que les clivellades i concretament les clivellades amb *que* són un gal·licisme en la resta de llengües romàniques no acaba de ser satisfactòria. D'una banda, per la universalitat del fenomen: es tracta de construccions presents no només en les llengües romàniques sinó també en altres llengües del món, on també podem trobar la dicotomia relatiu/conjunció. A més, si atenem a la variació en les diferents llengües i varietats romàniques, el panorama se'ns mostra molt més complex:

⁶ Per a més informació sobre la història de les clivellades en les gramàtiques italianes vegeu D'Achille, Proietti & Viviani (2005).

- Mentre que l'espanyol peninsular no presenta clivellades amb *que*, aquestes són les més freqüents i naturals en l'espanyol d'Amèrica.
- En portuguès europeu i brasiler les clivellades són estratègies de focalització molt productives i, concretament, el portuguès brasiler presenta un major nombre de tipus i subtipus de clivellades que la resta de les llengües romàniques.
- En gallec, mentre que les clivellades amb *que*, amb focalització de temps i de lloc són perfectament acceptades, quan l'element clivellat és subjecte o CD, es fa servir el relatiu.
- Això mateix ocorre en algunes varietats lingüístiques septentrionals d'Itàlia: quan l'element és subjecte, temps o lloc fan servir clivellades interrogatives, com a estratègia habitual d'interrogació, en canvi, quan l'element és CD o CI el clivellament no és una opció interrogativa vàlida (i hi recorren a altres estratègies).
- Pel que fa al català, sembla que en valencià, les clivellades amb *que* no són tan productives ni gaudeixen del mateix grau d'acceptabilitat que en la resta de varietats.
- I quant a l'ús de les clivellades com a estratègia interrogativa, no és només el francès la llengua que hi ha de recórrer, també és un recurs productiu en portuguès, en les varietats septentrionals d'Itàlia o en balear.

4. OBJECTIUS I METODOLOGIA

4.1. OBJECTIUS

L'objectiu d'aquest article és establir els límits de la variació de les clivellades en català, tant pel que fa a la forma com pel que fa a l'ús. Partint d'una perspectiva romànica, volem esbrinar quines particularitats presenten les varietats del català en comparació a la resta de llengües i varietats romàniques i mirar d'establir-hi ponts. L'objectiu últim és assolir un grau de coneixement més profund sobre la variació sintàctica de la llengua catalana, coneixement necessari que ens permetrà valorar-la adequadament i situar-la en el gran mosaic de la variació de les llengües naturals.

Tal com afirma Gemma Rigau (1998) a un article titulat, precisament, «La variació sintàctica: uniformitat en la diversitat»:

Com és característic de les llengües vives, la llengua catalana ofereix variació dialectal. En alguns casos, aquesta variació –principalment si és de caràcter sintàctic– és considerada pels gramàtics o pels mateixos usuaris un vulgarisme, una desviació de la llengua culta o de la llengua estàndard. Altres vegades, en canvi, s'interpreta com un signe de riquesa expressiva. Es tracta, doncs, d'una qüestió que pot provocar la polèmica o que pot causar fortes vacil·lacions als parlants amb inquietuds gramaticals. Per tant, és convenient i saludable que reflexionem sobre el valor de la diversitat dialectal, per tal de conèixer-la bé i així poder-la valorar adequadament. Com més clars tinguem els termes i els límits de la variació més profund serà el coneixement i el domini de la nostra llengua i millor l'ús que en podrem fer. [...] Al cap i a la fi, l'estudi del grau de diversitat que poden presentar les diferents llengües i els seus parlars és el camí per avançar en el coneixement de la facultat humana del llenguatge.

4.2. METODOLOGIA

Cercar dades de sintaxi dialectal sempre és complicat. Cercar, a més, una construcció que conté elements com relatius i el verb *ser*, i que a més està estretament lligada a funcions informatives certament marcades, és a dir, que apareix en contextos lingüístics molt determinats, és, potser, encara més difícil.

Les eines i recursos que hem fet servir per a aconseguir les dades han estat diversos:

1. Corpus lingüístics (CTILC, CIVAL)
2. Dades provinents de la xarxa (analitzada amb l'aplicació *WebCorp: Web as Corpus* de la Universitat de Birmingham)
3. Els parlants: entrevista i qüestionari de judicis de gramaticalitat/acceptabilitat.

Certament, el volum de dades obtingudes mitjançant l'anàlisi dels diferents corpus ha estat desigual. D'una banda, hem hagut de descartar la cerca en determinats corpus, com el CTILC degut a la impossibilitat del programa a l'hora de processar les dades, problema provocat per la sobregeneració que provoca el fet de cercar una construcció amb elements com el verb copulatiu, els relatius o *que*. D'altra banda, la recent presentació del Corpus Informatitzat del Valencià, corpus que sí que ens ha permès d'obtenir resultats, ha provocat que, pel que fa al volum de dades obtingudes a partir de corpus, les dades del valencià siguin majors.

Les dades de la resta del català han estat obtingudes a partir de corpus personals i de l'anàlisi de la xarxa mitjançant l'aplicació *WebCorp*, amb la intenció d'obtenir dades el més fiables possible, hem centrat la cerca en diferents diaris d'arreu del territori presents a la xarxa: *Ara*, *La Vanguardia*, *El Punt Avui*, *Vilaweb* / *AraBalears*, *Diari de Balears*, *Sa Veu* (Sóller), *Tribuna Mallorca* / *Segre*, *Lleida notícies*, *Bon dia* (Andorra) / *Diari de Tarragona*, *Aguaita*, *Ebre digital*.

A causa del volum desigual de dades obtingudes a partir del tractament dels diferents corpus, són especialment rellevants les dades obtingudes gràcies i a través dels parlants mitjançant tests de judicis de gramaticalitat i entrevistes.

Les dades presentades no han de ser tractades i analitzades des d'una perspectiva quantitativa perquè el conjunt dels diferents corpus que hem fet servir no poden ser considerats representatius i equitatius. Amb tot, la conjuminació de les dades obtingudes a partir de la recerca en corpus i de les dades i els judicis de gramaticalitat/acceptabilitat directes aconseguits mitjançant l'entrevista i el qüestionari als parlants ens poden oferir una panoràmica general de la variació que presenta el fenomen del clivellament en la nostra llengua.

A l'hora de fer les cerques, les entrevistes i els tests als usuaris de la llengua preteníem obtenir dades concretes sobre determinats aspectes involucrats en aquestes construccions:

1. La preferència per la forma amb relatiu o la forma amb *que*.
2. La possibilitat de variació pel que fa a la categoria de l'element clivellat.
3. Les funcions informatives expressades. Amb especial interès sobre les interrogatives clivellades del mallorquí (descrites en la bibliografia existent: vegeu Amengual 2003)
4. El grau d'acceptació dels diferents tipus de clivellades (1).

Paràmetres cerca:

- Clivellades interrogatives

Què + és + que Què + és + [el que/lo que]
 Qui + és + que Qui + és + qui
 On + és + que On + és + on
 Quan + és + que Quan + és + quan
 Per què + és + que

- Clivellades declaratives (amb focalització de pronom personal)

-

[Sóc/som] + jo + que	Sóc/som] + jo + qui
[Ets/eres] + tu + que	[Ets/eres] + tu + qui
És + [ell/ella] + que	És + [ell/ella] + qui

- Clivellades amb funcions discursives

És + així + que	És + així + com
És + allà + que	És + allà + on
És [aquí/ací/allà] + que	És + [aquí/ací/allà] + on
És + per això + que	És + per això + [per lo que/perquè/pel que]

Pel que fa a les dades obtingudes gràcies als parlants (10 balears, 10 valencians, 7 del català central i 3 nord-occidentals), hem orientat l'entrevista i el test als coneixements previs sobre les particularitats que presenten les clivellades en les diferents varietats.

5. RESULTATS

5.1. VALENCIÀ

Pel que fa al valencià, els resultats del CIVALL ens mostren una clara preferència per les variants amb relatiu. Quant a les clivellades declaratives, la presència de les variants amb *que* és molt residual, amb exemples molt puntuals, sovint del mateix autor. El recompte total és de 834 exemples trobats de variants amb relatiu enfront de només 8 exemples de clivellades amb *que*.

Presenten un ús sensiblement superior les clivellades amb *que* que hem anomenat «discursives» (perquè funcionen com a estratègia d'organització del discurs) en què l'element clivellat és un element anafòric que fa referència a una part anterior del discurs, del tipus «és per això que», «és així que», «és allà que». Mentre que en els locatius «allà/aquí/ací» prevalen clarament les clivellades amb relatiu (sense que haguem trobat exemples de variants amb *que*), en l'adverbi de manera «així» la presència de clivellades amb *que* és considerablement major tot i que continua sent inferior a la variant amb relatiu. En aquest cas, l'excepció més evident la planteja la solució «és per això que» que mostra un grau de presència molt elevat (388 exemples). El fet que siga una realitat aïllada, juntament amb la pràctica inexistència de variants com «és per açò que» o «per això és que» ens fa pensar que en el cas de «és per això

que» ens trobem davant d'una locució lexicalitzada més que no d'una clivellada pròpiament dita.

Pel que fa a les clivellades interrogatives, els exemples trobats han estat escassos. S'observa que tornen a ser preferibles les formes amb relatiu, tot i que la distància és menor, sobretot quan es tracta d'interrogatives temporals (*quan*) i locatives (*on*), on els resultats no presenten tanta distància. En canvi, en les clivellades amb el pronom interrogatiu *què* la solució «què és que» és inexistent.

Els judicis dels usuaris enquestats corroboren aquestes dades: les opcions amb relatiu són les considerades «naturals», fins i tot en les clivellades interrogatives, on comenten que, en l'oralitat, els és més natural «(a) on és (a) on...» i no «(a) on és que...». Mostren dubtes respecte de quina seria la millor opció a l'hora d'escriure les clivellades interrogatives perquè la forma «(a) on és que...» els resulta més formal i més adient perquè «evita la repetició». En canvi, l'opció amb *que* en les declaratives no els resulta genuïna i els causa estranyesa, especialment quan l'element clivellat és CD o CI. Només són sensiblement menys estranyes aquelles clivellades amb *que* en què l'element clivellat no és regit pel verb de l'oració de relatiu; de fet, hi ha una millora en la percepció com més perifèric és l'element focalitzat.

Pel que fa a la preferència en relació a la tipologia de clivellades (declaratives), consideren més naturals i habituals i menys marcades les clivellades amb la seqüència Relatiu + ser + Focus (1c), però accepten les altres dues.⁷ Amb tot, comenten que el context d'ús d'una construcció així és molt puntual i restringit i que en l'oralitat, els resultarien molt més naturals altres estratègies de focalització: com la marcadó mitjançant la prosòdia.

5.2. CATALÀ NORD-OCCIDENTAL I VENTRAL

Les varietats no valencianes del català: central, nord-occidental i balear, a grans trets, coincideixen en l'alta productivitat (i per descomptat acceptabilitat) de les clivellades amb *que*. Això sí, caldrà fer una distinció (sobretot pel que fa a les interrogatives) entre el balear i la resta del català (nord-occidental i central).

Les varietats nord-occidental i central es comporten a l'uníson; i en general, no presenten grans diferències pel que fa a la forma i l'ús dels diferents tipus de clivellades. Consideren més naturals les clivellades amb *que*, per damunt de la variant amb relatiu, vista per alguns dels parlants com a més «formal» i més «correcta» sobretot a l'hora d'escriure. Consideren els tipus de clivellades Ser + Focus + que (1a) i Relatiu + Ser + Focus (1c) com a les variants més naturals, en detriment de la variant Focus + Ser + Relatiu, considerada molt més afectada (1d).

La cerca en diferents mitjans de comunicació de la xarxa mitjançant l'aplicació *WebCorp*, pel que fa a les clivellades declaratives amb la focalització de pronoms personals («Sóc jo que/qui...; Ets tu que/qui...; etc.») no ens mostra cap diferència significativa de preferència de les formes amb *que* o amb relatiu, ja que els resultats són similars: 123 exemples trobats de variants amb *que* i 166 exemples amb relatiu. Quan l'element clivellat és un locatiu

⁷ Aquests judicis estarien en consonància amb les dades de l'*Atlas Interactiu de l'Entonació del Català*: en els contextos de declaratives amb focalització contrastiva, mentre que en valencià trobem focalitzacions *in situ* mitjançant la prosòdia o clivellades de Relatiu + ser + focus, en Catalunya (nord-occidental i central) i en les Balears, en canvi, trobem rematitzacions i clivellades Ser + Focus + Relatiu/*que*.

(«És allà que/on...», etc.) hi ha una lleugera preferència per les formes amb *que* (60 exemples trobats contra 23 exemples de variants amb relatiu). En les interrogatives, en canvi, hi ha una clara preferència per les formes amb *que* («Qui és que..., On és que..., Quan és que...»), essent pràcticament inexistents els exemples amb relatiu, excepte quan l'interrogatiu és *Què*; en aquests casos es prefereix la forma amb relatiu «Què és el que...», mentre que la forma «Què és que...» és residual.

5.3. BALEAR

En balear s'ha constatat un ús més freqüent de les clivellades interrogatives (sempre amb *que*). Dels 81 exemples d'interrogatives clivellades amb *que* obtingudes per al català (exceptuant el valencià), més de la meitat són balears. Aquesta dada és encara més significativa si atenem a les interrogatives clivellades de tipus «Què és que...» i «Per què és que...» on gairebé la totalitat dels exemples prové del balear.

De fet, en català, en general, les interrogatives clivellades es reserven per a contextos pragmàtics molt específics: i. endevinalles (9), ii. preguntes retòriques (10), iii. interrogatives imperatives (11), o iv. interrogatives reiteratives (12), en què el component oracional codifica informació compartida (pressuposició prèvia) i un dels interlocutors interroga l'altre sobre el referent que vincula aquesta informació (*Qui és qui ha vingut?* / *Qui és que ha vingut?*):

- (9) Què és que va hores enllà sense caminar? (El camí)
[*El llibre de les Endevinalles* (1921), Salvador Bonavia, Barcelona]
- (10) Hem de creure, doncs, que la forma de les lletres –el disseny– és enregistrada prou bé per aquesta lectura preatenta (inconscient), i que mai –o bé en molt poques ocasions– aquesta informació estètica accedeix al pla de la consciència. Què és que impedeix aquest accés d'una manera tan sistemàtica?
- (11) Què és que vols ara?
(Context: Un dels interlocutors interromp l'altre constantment i amb insistència)
- (12) Qui és que ha vingut?
(Context: Prèviament ha sonat el timbre. Ambdós interlocutors comparteixen el coneixement que ha arribat algú, però només un d'ells (qui ha obert la porta) sap qui és)

En balear, a diferència de la resta del català, els contextos d'aparició de les interrogatives clivellades són molt menys específics:

- (13) a. Però m'has de dir com és que estaves dins aquesta muleta (IV, 22)
b. ¿Com és que ahir i despuisahir i despuisahir s'altre no lluia d'aquesta manera? (X, 95)
c. ¿Què és que vols de mi? (XXI, 46)
d. ¿Qui és qui no sap es puig de Na Fàtima de Puigpunyent? (XXIV, 8)
e. ¿Per què és que no convé taiar-se es pèl de s'esquena?
[Alcover, *Aplec de rondaies mallorquines*]
- (14) Per tant, no és de més preguntar-nos què és que és masclista, la llengua o el nostre substrat?

- (15) De sociologia i de política i sexologia, i de cinema i de esports, en què nosaltres tots hi estam tan forts, què és que en sabeu, Pare Francesc?
- (16) Això passa perquè la majoria de gent va a entrenar i no sap què és que ha de fer amb aquelles màquines
- (17) Però, en tot cas, diré què és que em va fer venir aqueixa idea al cap
- (18) De formatge en faig sa lliura / i ni mantega ni brossat, / que estar en aquesta hereditat / fa poques ganes de riure. / Si tot en ple no hi puc viure, / què és que he de fer amb sa meitat?
- [López Casasnovas, Joan F. (2007): *Poesia popular. Els glosadors a Menorca*]
- (19) a. Què és que va passar també en el Sinn Féin?
 b. En el Sinn Féin, què és que va passar?
 c. Què és que ha de fer es qui l'agafa?
- [Pons Llabrés (2011): *La ràdio en menorquí i l'entonació de les preguntes parcials*]

Els parlants confirmen que interrogatives com «Què és que voldràs per sopar?» o «Què és que has vist?» sense cap context previ que les legitime són perfectament possibles en mallorquí i menorquí.⁸ La diferència entre una interrogativa clivellada com «Què és que voldràs per sopar?» i la variant neutra «Què voldràs per sopar?», seria, segons els enquestats, que mentre a la interrogativa neutra l'interlocutor podria respondre «No vull res, no tinc gana» o «No sé», la clivellada persegueix condicionar d'alguna manera la resposta de l'interlocutor, forçant-lo a respondre positivament a la pregunta.

Per tant, mentre que en la resta del català l'aparició d'una interrogativa clivellada estaria lligada a usos discursius molt restringits i específics i en contextos més generals necessitaria de la legitimació d'un context discursiu previ al qual remetre's, el balear hauria anat un pas més enllà, deslligant les interrogatives clivellades del context discursiu previ i lligant-les a la reorientació de la comunicació per part del parlant.

Aquesta pèrdua de valor pragmaticosemàntic vindria avalada per la interpretació del verb *ser*⁹ en aquestes interrogatives clivellades. Preguntats per la diferència entre:

- (20) a. On és que tenia la botiga?
 b. On era que tenia la botiga?

Els usuaris enquestats afirmen que, en la primera no és necessari cap context previ (com hem esmentat), en canvi, en la segona caldria una situació comunicativa prèvia, tractant-se, en aquest cas, d'una interrogativa reiterativa (per exemple, el parlant no recorda on li havien dit exactament que X tenia una botiga).

El comportament del balear pel que fa a les interrogatives clivellades no és exclusiu en l'àmbit romànic, més enllà del francès, és clar, en què el clivellament és la forma neutra d'interrogació (21):

⁸ Amb la possible excepció dels parlants de Ciutat, dels quals hem obtingut dades divergents. Alguns parlants consideren aquestes interrogatives informativament marcades i només les farien servir en contextos molt específics (com la resta del català).

⁹ El verb copulatiu de les clivellades està mancat de referencialitat temporal, per això, o bé concorda amb el temps del verb de l'oració de relatiu o bé incorpora un temps expletiu: el present.

- (21) Qui est-ce que tu cherches?
 Qui és-*pro* que tu busques?

Les varietats lingüístiques del nord d'Itàlia presenten un comportament molt similar al del balear: Tot i que les interrogatives clivellades també són presents en la resta de l'italià, Polletto & Vanelli (1993) expliquen que en italià estàndard les interrogatives clivellades responen a restriccions molt concretes d'ordre pragmàtic i són emprades en contextos en què hi ha una pressuposició prèvia que les legitime. En canvi, en algunes varietats septentrionals d'Itàlia, la interrogativa clivellada és un sistema «no marcat» d'interrogació, el més usual i en alguns casos, fins i tot, l'únic:

- (22) Chi ze che ga magnà qua? (Venecià)
 'Qui és que ha menjat aquí?'
 (23) Andu èl ch' andem? (Lombardo di Bagnolo S. Vito)
 'On és que anem?'

Finalment, pel que fa a la dicotomia relatiu/*que* els parlants balears han confirmat la preferència per les formes amb *que*, considerant, fins i tot, no naturals, les interrogatives clivellades amb relatiu (*qui és qui, on és on*).

6. CONCLUSIONS

Hem constatat que en valencià, com en altres varietats romàniques peninsulars, les formes amb relatiu són sempre preferibles a les formes amb *que*, considerades en alguns casos, fins i tot, «estranyes». Només en aquelles clivellades que realitzen funcions de cohesió del discurs («És així que/com...»), són lleugerament més acceptades les formes amb *que*. Són sensiblement més acceptades les clivellades amb *que* en què l'element clivellat és un element no regit pel verb de l'oració de relatiu, és a dir, és un element perifèric. Aquest comportament havia estat descrit també pels gramàtics italians del segle XIX que només consideraven genuïnes les clivellades amb *que* en què l'element focalitzat eren expressions temporals o locatives i subjectes de verbs transitius.

En català central i nord-occidental són possibles tant les variants amb *que* com les de relatiu, tot i que són més naturals, sobretot en l'oralitat, les formes amb *que*. Les variants relatives són considerades pels parlants com a més «formals». En les interrogatives són preferibles sempre les clivellades amb *que*.

En balear les interrogatives clivellades han experimentat una pèrdua de valor semanticoprasmàtic, deslligant-se de la necessitat d'una pressuposició prèvia, és a dir, de la legitimació per part del context discursiu. Aquest comportament no és exclusiu del balear i el presenten també altres varietats romàniques, com les del nord d'Itàlia.

El clivellament és un fenomen romànic (i no només romànic) que presenta variabilitat tant pel que fa a la forma com pel que fa a la funció. Més enllà de les llengües s'hi poden establir paral·lelismes interessants en el comportament de les diferents varietats lingüístiques romàniques.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Amengual, G. A. (2003) «Aspectes morfosintàctics de l'*Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi des Recó*», dins Guiscafré, J. & Picornell, A. (eds.), *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bonet, S. & Solà, J. (1986) *Sintaxi generativa catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- Bosque, I. & V. Demonte (1999) *Gramàtica descriptiva de la lengua española*, Madrid, Espasa.
- Cuenca, M. J. (1991) *L'oració composta (II): la subordinació*, València, Universitat de València.
- Cuenca, M. J. & Marín, M. J. (2012) «De l'atribució a la modalitat: construccions amb *és que* en català oral», *Caplletra*, 52, pp. 65-94.
- Fabra, P. (1919) *Gramàtica Francesa*, Barcelona, Catalana.
- Ginebra, J. (1996): *L'obra gramatical d'Antoni Febrer i Cardona (1761-1841)*, Maó, Institut Menorquí d'Estudis.
- Lacreu, J. (1990) *Manual d'ús de l'estàndard oral*, València, Universitat de València.
- Lambrecht, K. (2001) «A framework for the analysis of cleft constructions», *Linguistics: an interdisciplinary journal of the language sciences* 39, pp. 463-513.
- Poletto, C. & Vanelli, L. (1993) «Gli introduttori delle frasi interrogative nei dialetti italiani» dins Banfi E., Bonfadini G. & Cordin, P. (eds.), *Atti del Convegno Italia Settentrionale: Crocchia di Idiomi Romanzi*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, pp. 145-158.
- RAE (2009) «Las funciones informativas», dins RAE, *Nueva gramática de la lengua española*, Madrid, Espasa Calpe, vol. II, pp. 2963-3034.
- Rigau, G. (1998) «La variació sintàctica: uniformitat en la diversitat», *Caplletra*, 25, pp. 63-82.
- Ruaix, J. (1994-1995) *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui*, Moià, Ruaix.
- Solà, J. (2008) «Les subordinades de relatiu», dins Solà, J. et al., (dir.), *Gramàtica del Català Contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 2455-2569.
- Vallduví, E. (2008) «L'oració com a unitat informativa», dins Solà, J. et al., (dir.), *Gramàtica del Català Contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 1221-1279.
- Wheeler, M.; Yates, A. & Dols, N. (1999) *Catalan: A Comprehensive Grammar*, Londres / Nova York, Routledge.

